

*Dužnost je i pravo svih članica
međunarodne zajednice da ravnopravno
učestvuju u rješavanju problema
razoružanja*

Govor predsjednika Saveznog izvršnog veća na specijalnom zasjedanju Generalne skupštine OUN o razoružanju

Druže predsjedniče,

Dozvolite mi da, polazeći od ove poruke predsjednika Tita, iznesem gledišta jugoslovenske vlade o najvažnijim aspektima problema razoružanja koji je na dnevnom redu ovog zasjedanja.

Kao što su predstavnici moje zemlje i drugih nesvrstanih zemalja u više mahova isticali, već i činjenica da Generalna skupština Ujedinjenih nacija održava specijalno zasjedanje o razoružanju i da se o ovom pitanju vodi debata u kojoj na ravnopravnoj osnovi učestvuju sve članice svjetske organizacije, sama po sebi govori o novom pristupu problemu razoružanja i želji svih naroda da se međunarodna zajednica, kao cjelina, angažuje u traženju adekvatnih rješenja ovog problema.

Sve države, kao što ističe u svojoj poruci predsjednik Tito, imaju pravo i dužnost da doprinesu naporima na polju razoružanja i da punopravno učestvuju u pregovorima o razoružanju. Sve države, međutim, ne snose podjednaku odgovornost za obustavljanje trke u naoružanju i njen preokret u pravcu smanjenja dalekosežnih opasnosti, jer nemaju ni iste mogućnosti. Stoga su, u prvom redu, neophodne značajne inicijative velikih vojnih sila na planu jačanja međunarodnog povjerenja i ubrzavanja procesa razoružanja. Ti procesi

treba da se odvijaju ravnomjerno i uravnoteženo i kroz uzajamno prihvatljiv balans obaveza i njihovo poštovanje, kako između nuklearnih sila tako i između njih i nenuklearnih zemalja.

Napori uloženi poslije drugog svjetskog rata da se postigne sporazum o opštem i potpunom razoružanju pod striktnom i efikasnom međunarodnom kontrolom i započne proces razoružavanja nisu urodili plodom. Zaključen je izvjestan broj međunarodnih sporazuma o djelimičnim mjerama kontrole naoružanja i sprečavanja naoružanja u nekim sredinama gdje takvo oružje nije postojalo. Kolikogod su pozitivni kao početni koraci, ovi sporazumi ipak nisu bitnije uticali na smanjenje trke u naoružanju.

U kontekstu popuštanja međunarodne zategnutosti već godinama se vode pregovori između vojno-političkih grupacija, odnosno između najvećih sila, o raznim aspektima ograničavanja i kontrole naoružanja. Ali, ovaj ohrabrujući i pozitivan proces upravo u ovom periodu dovodi se u opasnost sve intenzivnijom trkom u naoružanju i nepovjerenjem koje takva trka izaziva dobijajući globalne razmjere.

Mi se nadamo da će pregovori u okviru SALT-II dovesti do sklapanja definitivnih sporazuma i da će oni značiti korak dalje u naporima za zaustavljanje trke u nuklearnom naoružanju i za njegovo postepeno eliminisanje. Mi očekujemo da velike nuklearne sile, odmah poslije zaključenja SALT-II pređu na pregovore o novom sporazumu, eventualno SALT-III, kojim bi se išlo odlučnije na dalje ograničavanje proizvodnje i smanjivanje stokova nuklearnog oružja i drugog oružja za masovno uništavanje. Smatramo da nuklearne sile na tom planu imaju posebne odgovornosti i obavezu pred čitavom međunarodnom zajednicom.

Na pregovorima između zemalja NATO i Varšavskog ugovora o uzajamnom smanjenju oružanih snaga i naoružanja u centralnoj Evropi, koji se već nekoliko godina vode u Beču, još nije postignut stvarni napredak. Smatramo da pozitivan ishod ovih razgovora može dati značajan podsticaj daljim naporima da se i u drugim regionima svijeta postigne efektivno smanjenje oružanih snaga i naoružanja.

Jugoslavija je oduvijek smatrala da svaki pregovor o razoružanju doprinosi rješavanju ovog problema. Istovremeno je upozoravala na opasnost ako se pregovori vode na štetu trećih država i, s druge strane, isticala da se i takvi pregovori ili postignuti rezultati ne tiču samo zemalja koje pregovaraju, već i svih drugih država. Polazeći od toga da Ujedinjene nacije, u skladu s Poveljom, imaju prvenstvenu ulogu i odgovornost na polju razoružanja, smatramo da treba da budu informisane o svim pregovorima i rezultatima postig-

nutim na planu razoružanja, ali i o teškoćama i preprekama koje tome stoje na putu — da bi efikasnije ispunile tu ulogu.

Jugoslavija ostaje dosljedna u podršci principu neširenja nuklearnog oružja, ali i ovog puta ukazuje na krhkost Ugovora o neširenju nuklearnog oružja, zbog toga što još uvijek nema rezultata u izvršavanju jedne od njegovih najvažnijih odredbi koje se tiču nuklearnog razoružanja. Zalažući se za sprečavanje takozvane horizontalne proliferacije, mi ne možemo preći preko činjenice da se vertikalna proliferacija nuklearnog oružja — čiji su nosioci velike nuklearne sile — nekontrolisano nastavlja. Vrijednost Ugovora o neširenju nuklearnog oružja zavisi u mnogome od toga da li se poštuju sve njegove odredbe.

Vjerna odredbama pomenutog Ugovora, Jugoslavija odbacuje pokušaje da se pod izgovorom sprečavanja širenja nuklearnog oružja, uspostavi potpuni monopol male grupe nuklearnih sila nad transferom i korišćenjem nuklearne tehnologije i energije u miroljubive svrhe. Svi zajedno moramo nastojati da se pronađu rješenja koja će — bez diskriminacije — obezbijediti neometan transfer nuklearne tehnologije i goriva i njihovo korišćenje za ubrzani razvoj nenuklearnih zemalja, a prije svega zemalja u razvoju. Pristup takvoj tehnologiji i materijalima treba da bude podvrgnut univerzalnoj međunarodnoj kontroli na bazi nediskriminacije. Mjere razoružanja moraju se postaviti tako da se obezbijedi poštovanje principa da razvoj tehnologije i nauke predstavlja opšte dobro čovječanstva i da ne može biti privilegija samo jedne zemlje ili grupe zemalja. Diskriminacija u korišćenju pozitivnih rezultata nauke i tehnologije i tehnoloških otkrića služi u stvari za održavanje neravnopravnih odnosa između pojedinih zemalja. Jugoslavija smatra da je najšira međunarodna saradnja najbolji način da se stane na put daljem širenju nuklearnog oružja.

Ovo zasjedanje ne bi, međutim, odgovorilo očekivanjima međunarodne zajednice i svjetskog javnog mnjenja, ako ne bi usvojilo i Program akcije u kome bi se precizirale mjere radi zaustavljanja trke u naoružavanju i otvaranja procesa stvarnog razoružavanja, kao i dugoročni zadaci Ujedinjenih nacija na ovom planu koji treba da dovedu do ostvarenja opšteg i potpunog razoružanja, pod striktnom i efikasnom međunarodnom kontrolom.

Najveći prioritet među mjerama pridajemo nuklearnom oružju i, u vezi s njim, Jugoslavija, kao i mnoge druge zemlje, smatra da bi neodložno trebalo preduzeti mjere: za zaustavljanje trke u naoružavanju, posebno nuklearnom, prije svega proizvodnje i usavršava-

nja nuklearnog oružja, kao preduslova za započinjanje procesa razoružavanja; za obustavu svih proba nuklearnog oružja i proizvodnje fisionog materijala u vojne svrhe; za postepeno smanjivanje zaliha nuklearnog oružja i sredstava za njihovo prenošenje do njihovog potpunog eliminisanja; za zabranu svih drugih oružja za masovno uništavanje.

Preuzimanje obaveze od nuklearnih sila da neće upotrijebiti ili pretiti upotrebom nuklearnog oružja protiv zemalja na čijoj teritoriji se ono ne nalazi i koje su ga se odrekle, kao i usvajanje drugih mjera za jačanje uzajamnog povjerenja, u mnogome bi doprinijelo stvaranju povoljne klime, bez čega nije moguće otvoriti proces razoružavanja.

Pridajemo značaj i uspostavljanju nenuklearnih zona u raznim regionima svijeta, kao i uspostavljanju zona mira i saradnje u Indijskom okeanu. Stvaranje ovakvih zona, uz saglasnost obuhvaćenih država i uz obavezu nuklearnih sila da poštuju takav status tih zona, doprinijelo bi sigurno stvaranju povjerenja među državama i sprečavanju širenja nuklearnog oružja. Mi smo, razumije se, posebno zainteresovani i nadamo se da će biti stvoreni uslovi da i Mediteran postane zona mira i saradnje, što je potpuno u duhu kako odluka Pete konferencije šefova država ili vlada nesvrstanih zemalja u Kolumbu, tako i Završnog akta Konferencije na vrhu o evropskoj bezbjednosti i saradnji u Helsinkiju. Mi ćemo podržati stvaranje zona mira i saradnje i u drugim regionima svijeta.

Pridajući prvenstveni značaj sudbini nuklearnog oružja, Jugoslavija, razumije se, smatra da i konvencionalno oružje izaziva veliku i opravdanu zabrinutost — kako zbog toga što su ogromno narasli njegovi stokovi i arsenali, tako i zbog toga što je ono do te mjere usavršeno u pogledu razorne moći i preciznosti pogađanja da su se mnoga od tih oružja, po efektu dejstva, u stvari približila oružjima za masovno uništavanje.

Imajući u vidu da su brojni lokalni ratovi i vojne intervencije poslije drugog svjetskog rata vođeni isključivo upotrebom konvencionalnog oružja, smatramo da se preduzimanju konkretnih mjera u vezi s ovim oružjem mora pokloniti povećana pažnja. Zbog toga se Jugoslavija zalaže za zabranu razvoja, proizvodnje i razmještanja novih tipova konvencionalnog oružja i novih sistema takvog oružja.

Pregovori o ograničenju i postepenom smanjivanju oružanih snaga i konvencionalnog oružja, trebalo bi da se vode zajedno sa pregovorima o mjerama za nuklearno razoružavanje, posebno nuk-

learnih sila i drugih vojno značajnih zemalja. Naravno, ovakve pregovore treba voditi svuda gdje za to postoje uslovi na multilateralnoj, regionalnoj, ili bilateralnoj osnovi radi jačanja mira i bezbjednosti na nižem nivou snaga. Ovakvi pregovori su od posebnog značaja za Evropu, gdje je danas najveća koncentracija oružja i oružanih snaga u svijetu.

Takođe smatramo da u savremenim uslovima nije moguće sprovesti efikasne mjere za razoružavanje bez odgovarajućih mjera kontrole. Nismo, međutim, nikada dijelili shvatanje da kontroli treba dati prioritet nad mjerama razoružanja. Ukoliko postoji politička volja da se sklope određeni sporazumi, moguće je obezbijediti i adekvatne mjere za kontrolu razoružanja.

Jugoslavija je oduvijek smatrala da bi i održavanje svjetske konferencije o razoružanju moglo doprinijeti stvaranju uslova za uspješnije pregovaranje o otvorenim pitanjima, naročito o onima koja su već duže vrijeme blokirana zbog jasnog odsustva volje i spremnosti nekih država. Inicijativu za sazivanje jedne takve konferencije, isto kao i inicijativu za sazivanje Specijalnog zasjedanja Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, do koga je tek sada došlo, dale su nesvrstane zemlje još na svojoj Prvoj konferenciji na vrhu u Beogradu, 1961. godine. Međutim, prije sazivanja takve svjetske konferencije, po našem mišljenju, treba izvršiti odgovarajuće pripreme i obezbijediti učešće u njenom radu svih država svijeta, a naročito svih nuklearnih sila.

Jugoslavija smatra da ovdje treba ponovo potvrditi da je Generalna skupština glavni politički organ za donošenje odluka Ujedinjenih nacija u oblasti razoružanja. Radi jačanja uloge Ujedinjenih nacija u ovom domenu, a i uopšte, mislimo da je potrebno što brže obnoviti rad Komisije UN za razoružanje, s tim što bi se na ovom zasjedanju precizirao karakter i sadržaj mandata za njen rad. Isto tako, potrebno je da se uspostavi bolja organska veza između Ujedinjenih nacija u cjelini i Konferencije Komiteta za razoružanje; da se preispitaju postojeći sastav i organizacija Konferencije Komiteta za razoružanje radi njenog prilagođavanja izmjenjenim uslovima u svijetu i naraslom interesu država za aktivnim učešćem u razmatranju problema razoružanja. Od posebne je važnosti prilikom razmatranja mehanizma za pregovaranje — stvaranje uslova za učešće u pregovaranju svih vojnih nuklearnih sila i drugih vojno značajnih zemalja na ravnopravnoj osnovi, kao i za bolju zastupljenost nenuklearnih zemalja.

Jačanje uloge Ujedinjenih nacija na polju razoružanja treba obezbijediti i putem nadzora Generalne skupštine nad sprovođenjem programa akcija i mjera koje budu prihvaćene. U tu svrhu smatramo da bi bilo korisno sazivati u određenim vremenskim intervalima nova specijalna zasjedanja Generalne skupštine koja bi bila posvećena problemima razoružanja. Time bi se obezbjedio kontinuitet u radu na polju razoružanja, a Generalna skupština UN bila bi u stanju da vrši ulogu koja joj je povjerena Poveljom.

Dozvolite mi na kraju da još jedanput istaknem da uspjeh ovog zasjedanja, kao i uspjeh daljih koraka na polju razoružanja, zavise od spremnosti svih članica Ujedinjenih nacija — a naročito od spremnosti velikih sila — da ulože zajedničke napore da se zaustavi trka u naoružavanju i otpočne proces suštinskog razoružavanja. Jugoslavija kao nezavisna, socijalistička i nesvrstana zemlja oduvijek se zalagala i zalagaće se i ubuduće za rješavanje problema razoružanja i stvaranje svijeta u kome će svi narodi — oslobođeni strahota rata — živjeti u miru i blagostanju, što će im omogućiti da svoja znanja i materijalna dobra usmjere na izgradnju boljeg i pravednijeg svijeta. Kao što je predsjednik Tito rekao još na XV zasjedanju Generalne skupštine Ujedinjenih nacija »razoružanje, ako se posmatra iz dovoljno široke perspektive, znači svojevrsan oblik pozitivnog mijenjanja svijeta i odnosa u njemu«.

Prema tome, mi smatramo da su se danas stekli potrebni uslovi koji govore o sve većoj zainteresovanosti međunarodne zajednice, svjetskog javnog mnjenja i svih progresivnih i miroljubivih snaga za rješavanje vitalnog problema čovječanstva, problema razoružanja, i za mijenjanje postojećih međunarodnih odnosa. Istovremeno, narasla je svijest da nema razvoja, ne samo zemalja u razvoju, već i industrijski razvijenih zemalja, u uslovima stalno rastuće i bezumne trke u naoružavanju. Zbog toga ovo zasjedanje pruža posebnu priliku za zajedničku akciju da dogovorno pridemo razoružavanju kao zadatku za čije ostvarenje odgovornost, prema svojim mogućnostima, snose sve države, velike i male. Naravno, ovo specijalno zasjedanje Generalne skupštine UN ne može dati odgovor na sva pitanja razoružanja. Uvjeren sam, ipak, da ćemo putem iskrenog i otvorenog dijaloga, u kome učestvuju sve članice Ujedinjenih nacija — duboko svjesni da svako odlaganje preduzimanja mjera za stvarno razoružanje povećava opasnosti od nove svjetske ratne kataklizme — moći usvojiti takav kurs i odluke koje će otvoriti nove perspektive za bezbjedniju budućnost čovječanstva. To je naš veliki dug prema sadašnjim i budućim generacijama. Ujedinjeni, možemo sve izvršiti.

Šta je pokazala generalna debata

Postepeno prevazilaženje hladnog rata i jačanje, poslednjih godina, sistema međunarodnih odnosa zasnovanih na miroljubivoj koegzistenciji, što je rezultat sve odlučnijeg delovanja zemalja članica pokreta nesvrstanosti i drugih miroljubivih i progresivnih snaga, s jedne strane, i objektivne potrebe samih nosioca konfrontacije, tj. velikih sila da iznađu puteve za sprečavanje direktnog međusobnog sukoba koji bi, nesumnjivo, bio nuklearni, s druge strane, otvorili su perspektivu i stvorile mogućnosti da se problemu razoružanja priđe smelije, sa većom nadom u uspeh pri njegovom rešavanju. Popuštanje međunarodne zategnutosti, uz sve oscilacije i ozbiljne ograničenosti na, uglavnom, međusobne odnose velikih sila i blokova, ili, preciznije rečeno, na samo neka pitanja iz njihovih odnosa, stvorilo je mogućnosti za jače i konkretnije angažovanje međunarodne zajednice u pravcu pokretanja novih inicijativa u oblasti razoružanja. Jedna od tih inicijativa bio je i predlog o sazivanju Specijalnog zasedanja Generalne skupštine OUN o razoružanju, za koje se nesvrstane zemlje zalažu još od svog prvog sastanka na vrhu održanog u Beogradu 1961. godine, dakle, punih 17 godina. Već sama činjenica da je to zasedanje sada održano, ima izuzetno veliko i mnogostruko značenje. To, u prvom redu, govori da su snage i uticaj pokreta nesvrstanih i drugih progresivnih i demokratskih snaga u svetu do te mere narasli da svoju pozitivnu ulogu u međunarodnim odnosima mogu ostvarivati i u tako restriktivnim oblastima kao što je oblast razoružanja, do sada, uglavnom, rezervisana za velike sile i blokove. Niko, naravno, ne odriče i ne dovodi u pitanje ulogu velikih sila, prvenstveno nuklearnih, u traženju puteva za razoružanje. Ali, isto tako, se, sa svom oštrinom postavlja i pitanje njihove odgovornosti za uspeh ili neuspeh daljeg toka procesa razoružanja, u prvom redu u oblasti nuklearnog oružja. Ovo tim više, što se, uz priznavanje nekih ostvarenih minimalnih ograničavanja samo pojedinih vidova nuklearnog naoružanja, mora konstatovati da odgovornost za apsolutno nezadovoljavajuće stanje u kojem se proces razoružanja danas nalazi, leži na nuklearnim silama.

Razoružanje je univerzalni problem za čije pozitivno rešavanje su životno zainteresovane sve zemlje. Zato je i razumljivo što

sve zemlje sveta žele da se u njegovom rešavanju aktivno angažuju i daju svoj doprinos. Te opravdane težnje najizrazitije su došle do konkretnog izražaja upravo u dosadašnjem radu Specijalnog zasedanja GS OUN o razoružanju. U generalnoj debati učestvovalo je predstavnika 126 zemalja, i to na nivou šefova država 4 zemlje, na nivou potpredsednika države 2 zemlje, na nivou premijera 16, ministara inostranih poslova 49, drugih članova vlade 4 zemlje i 51 zemlja na nivou stalnog predstavnika pri OUN. Našu delegaciju predvodio je predsednik SIV *Veselin Đuranović*, koji je preneo poruku predsednika Tita i održao zapažen referat.¹ Nivo na kome su zemlje članice OUN zastupljene na ovom zasedanju, takođe je jedan od pouzdanih indikatora interesa i želja da se problemu razoružanja da odgovarajući značaj i istovremeno ulože maksimalni naponi radi ostvarenja ciljeva zbog kojih je sazvano.

II

Univerzalnost problema razoružanja podrazumeva, sama po sebi, da puteve za njegovo rešavanje treba potražiti, i da se jedino mogu naći, kroz angažovanje celokupne međunarodne zajednice. Ova činjenica ne umanjuje, s druge strane, neospornu istinu da se u sadašnjim uslovima ne može ostvariti napredak koji bi bio od praktičnog značaja u pravcu stvarnog otvaranja procesa razoružanja, bez nužnog stepena spremnosti dveju velikih sila, SAD i SSSR, koje su, takođe, i rukovodeće sile moćnih vojno-političkih grupacija NATO-a i Varšavskog ugovora. Prirodno je da je zbog ovakvog značaja i uloge SAD i SSSR, istupanje njihovih predstavnika na Specijalnom zasedanju očekivano sa posebnom pažnjom.

Nema sumnje da su na istupanja predstavnika SAD i SSSR imali uticaja i sadašnji njihovi međusobni odnosi koji se, već izvesno vreme, kreću silaznom linijom, što se negativno odražava na međunarodnu situaciju u celini. Odraz tog stanja u odnosima između SSSR i SAD su i teme o kojima je raspravljano na poslednjem sastanku na vrhu NATO zemalja, kao i rezultati tog sastanka. Na Vašingtonskom sastanku NATO-a prihvaćen je stav da se na planu naoružanja zaostri nadmetanje sa suparničkim blokom, tj. da se pristupi daljem jačanju vojnih potencijala NATO-a. U kominikeu objavljenom posle sastanka NATO insistira se na tezi o »zabrinutosti zbog stalne ekspanzije ofanzivnih kapaciteta Varšavskog pakta«, kao i da NATO veoma pažljivo mora da održava svoje jedinstvo i svoje vojne kapa-

¹ Izlaganje V. Đuranovića objavljeno u ovom broju.

citete na nivou koji će odgovarati »ofanzivnim kapacitetima Varšavskog pakta«. U Moskvi se, razumljivo, odbijaju tvrdnje SAD i NATO-a i uzvraća optužbama koje se svode na to da američka administracija smišljeno zaoštava konfrontaciju sa Sovjetskim Savezom, da sve otvorenije »ide na uzdu« militarističkih krugova svoje zemlje, da se vraća u najmanju ruku »prohladnom ratu« i tsl.

Ova digresija u vezi sa sastankom NATO, njegovim rezultatima i reagovanjem SSSR na njih, osvetljava prilično jasno ne samo trenutno stanje odnosa između dve velike sile, već u mnogome i uslove u kojima se održavalo Specijalno zasjedanje GS OUN o razoružanju.

Stavovi koje su predstavnici dveju velikih sila, potpredsednik Mondejl i ministar inostranih poslova SSSR Gromiko, izneli u svojim govorima na generalnoj debati bili su, van svake sumnje, u najvećoj meri uslovljeni sadašnjim stanjem američko-sovjetskih odnosa i političkim potrebama i planovima jedne, odnosno druge velike sile u pogledu budućnosti tih odnosa.

Američki potpredsednik *Mondejl* nije izneo neke značajnije predloge koji bi mogli predstavljati nov doprinos otvaranju procesa razoružanja. Njegovo nabranje pitanja o kojima SAD i SSSR već godinama vode, sa minimalnim izuzecima, bezuspešne pregovore, ostavljalo je utisak pokušaja pravdanja zbog neuspeha na planu razoružanja da se krene sa mrtve tačke. Mondejl je, u suštini, potvrdio nepromenjen, negativan, stav SAD prema zahtevima da se u rešavanju problema razoružanja angažuje cela međunarodna zajednica, tj. da se prevaziđu dosadašnji uski blokovski okviri u kojima se diskutuje o tim problemima. U govoru američkog potpredsednika ispoljena je izvesna elastičnost u vezi sa mogućnostima da se prošire neke postojeće institucije UN o razoružanju, ali je, istovremeno, jasno bilo rečeno da, što se tiče suštinskog posla u rešavanju problema razoružanja, SAD ostaju i dalje pristalice blokovskog rešavanja sa SSSR-om. Drugim rečima, po oceni SAD, razoružanje je problem koji treba i dalje da ostane u nadležnosti velikih sila. Potpredsednik Mondejl je insistirao na davanju prednosti kontroli naoružanja, umesto stvarnom razoružanju. Najavio je dalje povećanje vojnih efektivna NATO-a kao odgovor na slične mere suprotnog bloka, što je, uz neke druge stavove i akcente, u još većoj meri doprinelo da njegov govor bude u znaku, uglavnom, već poznatih blokovskih prilaza. Treba takođe napomenuti da u istupanjima u generalnoj debati od nuklearnih sila jedino SAD nisu dale garancije nenuklearnim zemljama da neće protiv njih upotrebiti nuklearno oružje.

Govor sovjetskog ministra *Gromika* je, takođe, bio usklađen sa osobenostima aktuelne međunarodne situacije, i to naročito u pog-

ledu odnosa sa SAD i zasedanja NATO-a u Vašingtonu. S druge strane, uočljivo je bilo i nastojanje da se istupanje uskladi i sa željama i očekivanjima članica međunarodne zajednice. Međutim, i ovakav, prema oceni većine posmatrača, elastičniji i konstruktivniji prilaz problemu razoružanja, takođe nije bio oslobođen blokovskih elemenata, među koje treba, svakako, ubrojiti i nastojanje da se sačuva sovjetsko-američki monopol u pogledu suštinskog rešavanja problema razoružanja. Govor Gromika je, u prvom redu, odrazio zainteresovanost SSSR-a za dva pitanja: za problem nuklearnog oružja i za bilateralne pregovore sa SAD o svim pitanjima iz domena razoružanja i američko-sovjetskog detanta. U odnosu na najglavnije partnere, SAD i Kinu, govor je, kako posmatrači ocenjuju, bio umeren, odnosno, u njemu je uglavnom izbegnuto sve ono što bi moglo da dalje produbi razlike i sukobe, kako u vezi sa razoružanjem tako i drugim pitanjima. Sovjetski ministar je izneo, uglavnom, poznate sovjetske predloge: da se obustavi proizvodnja nuklearnog oružja u svim njegovim vidovima; da se obustavi proizvodnja i zabrane i svi drugi vidovi oružja za masovno uništavanje; da se obustavi stvaranje novih tipova konvencionalnog naoružanja velike razorne moći. Predložio je i odricanje od proširenja armija i daljeg gomilanja konvencionalnog naoružanja država stalnih članica Saveta bezbednosti, kao i zemalja koje sa njima imaju vojne sporazume. Gromiko je u govoru ponovo izložio stav SSSR-a da Specijalno zasedanje o razoružanju može da donosi samo preporuke, dok bi obavezujuće odluke za sve države mogla da donosi samo svetska konferencija o razoružanju, za čije održavanje se SSSR već duže vremena zalaže. S tim u vezi, Gromiko je pozvao zemlje članice OUN da razmisle o konkretnom i bliskom datumu održavanja svetske konferencije o razoružanju. Glavni akcenat i prioritet u svom govoru Gromiko je dao predlogu koji je nedavno izneo predsednik Prezidijuma SSSR i generalni sekretar KP SS, Leonid Brežnjev, o potpunom obustavljanju proizvodnje svih vrsta nuklearnog oružja i postepenom smanjivanju arsenala tog oružja, sve do njegovog likvidiranja.

Istupanja ostalih socijalističkih zemalja, članica Varšavskog ugovora, izuzimajući Rumuniju, bila su, uglavnom, na liniji podrške sovjetskom istupanju i predlozima. Gledano u celini, istupanje zemalja članica Varšavskog ugovora sugerira utisak da one ne očekuju značajnije, konkretne rezultate od ovog Specijalnog zasedanja. Ovo bi zasedanje, prema njihovom mišljenju, a to je kao što je rečeno i stav SSSR, trebalo da bude pripremna faza za svetsku konferenciju o razoružanju. U svojim istupanjima predstavnici ovih zemalja

su se takođe protivili reorganizaciji tela svetske organizacije, koja se bave problematikom razoružanja.

Rumunski predsednik vlade *Manesku* je dao više konkretnih predloga koji su pobudili pažnju, kako na samom Zasedanju tako i svetske javnosti. Zapažena je ocena Maneskua da se međunarodna situacija pogoršava i da se pojačava vojno pregrupisavanje i primenjuje strategija dalje podele sveta na političkoj, vojnoj i ekonomskoj osnovi. Pošto se kritički osvrnuo na dosadašnji neuspeh pregovora o razoružanju, Manesku je izneo niz predloga, među kojima i sledeće: sve zemlje treba da se saglase da vojne izdatke, kontingente i arsenale oružja »zalede« na nivou 1978. godine, uz obavezu da će idućih godina nastaviti smanjivanje naoružanja, da bi 1985. godine to smanjenje iznosilo od 10 do 15 procenata, prema sadašnjem stanju. Prvi korak u ovom smislu treba, po mišljenju predstavnika Rumunije, da naprave najveće vojne sile. Sredstva na taj način oslobođena koristila bi se za unutrašnje ekonomsko-socijalne potrebe, a jedan njihov deo bio bi stavljen u Fond za pomoć zemljama u razvoju, i to pre svega onima čiji dohodak ne prelazi 600 dolara po glavi stanovnika. Dalje, Manesku je predložio da zemlje preuzmu obavezu da na teritoriji drugih država neće upućivati nove vojne efektivne i oružja, i da će postepeno smanjivati efektivne koji se već nalaze na tuđim teritorijama. Predložio je da se ide na postupno uklanjanje podele sveta na blokove. Prvi korak u tome smislu bio bi što bi se sada vojni blokovi obavezali da neće uključivati nove članice, kao ni povećavati svoje efektivne i naoružanje iznad ovogodišnjeg nivoa. Rumunija je predložila da se na ovom specijalnom zasedanju preuzmu čvrste obaveze u prilog smanjenja i, zatim, potpune obustave vojnih manevara u Evropi, kao i odricanja od svakog demonstriranja sile na granicama drugih zemalja. Predložila je, takođe, smanjivanje vojnih efektivna u Evropi, ukidanje stranih vojnih baza, pre svega nuklearnih, i povlačenje svih trupa unutar svojih nacionalnih granica, kao i otpočinjanje pregovora koji bi imali za cilj istovremeno ukidanje i Varšavskog ugovora i NATO-pakta.

Manesku je, iznoseći ove predloge, preporučio da se u procesu razoružanja na svaki način dâ prioritet nuklearnom oružju, a redosled preduzetih mera na tome planu bio bi sledeći: obaveza nuklearnih sila da nuklearno oružje neće upotrebiti protiv država koje ga nemaju, drugo, da ga neće više prenositi na teritorije drugih država, da će obustaviti dalje usavršavanje nuklearnog oružja, da će preći na obustavu proizvodnje fisionog materijala u vojne svrhe, a zatim i na postepeno smanjenje postojećih stokova nuklearnog oružja i sredstava za njegovo prenošenje. Manesku je takođe zatražio da

se nuklearne sile obavežu da će povesti pregovore o potpunoj zabrani nuklearnog oružja. Posebno je istakao da Rumunija pridaje najveći značaj potrebi da se ojača uloga Ujedinjenih nacija u domenu razoružanja. Podržao je formu specijalnih zasedanja GS OUN o razoružanju, pretpostavljajući je ideji o svetskoj konferenciji o razoružanju, mada je i nju podržao. Manesku je takođe izneo da Rumunija predlaže da se izvrši reforma Komiteta za razoružanje u Ženevi u smislu njegove demokratizacije, kao i da se napusti sistem američko-sovjetskog kopredsednikovanja u njemu i omogući učešće u njegovom radu, na osnovama ravnopravnosti svih zemalja zainteresovanih za pregovore o razoružanju.

U istupanjima predstavnika zemalja članica NATO-pakta na Specijalnom zasedanju bile su uočljive znatne razlike u stavovima: prvo, prema tome kako uopšte treba prići problemu razoružanja i, drugo, kako treba rešavati pojedina pitanja iz tog domena. U tom pogledu, najkarakterističnija su istupanja francuskog predsednika Valeri Žiskara d'Estena, turskog premijera Bulenta Edževita i, u manjoj meri, zapadnonemačkog kancelara Helmuta Šmita.

Što se tiče Francuske, treba istaći činjenicu da je V. Žiskar d'Esten izložio njene stavove, kao i da se ona duže vreme pripremala za ovo specijalno zasedanje. Značajno je da se Francuska na ovaj način aktivno angažovala, posle relativno dugog perioda držanja po strani od učešća u razmatranju problema razoružanja. Govor francuskog predsednika sadržavao je više konkretnih predloga, a osnovni prilaz izražen je, uglavnom, u tri, po njemu bitna principa: prvo, da se razoružanje mora zasnivati na legitimnom pravu svake zemlje na bezbednost; drugo, da razoružanje mora da bude stvar svih zemalja, i treće, da mu se mora prići regionalno. U ovim stavovima, kao i u nizu predloga, uočava se određeni restriktivni prilaz problemu razoružanja, jer se posredno odriče realističnost koncepcija koje bi imale univerzalni karakter, što, na primer, odudara od prilaza nesvrstanih zemalja. Predsednik d'Esten se, istovremeno, založio i za proširivanje nadležnosti OUN u pitanjima razoružanja. Podržao je ideju o oživljavanju komisije OUN za razoružanje; predložio je, prvo, da ženevski Komitet za razoružanje bude zamenjen novim organom vezanim za OUN, što je, očigledno, izraz poznatog neslaganja Francuske sa dominantnom ulogom dveju velikih sila u tom komitetu i, drugo, da se u tom komitetu ukine sistem predsednikovanja SAD i SSSR. Drugim rečima, iz govora francuskog predsednika proizlazi da Francuska nije spremna da se odrekne nuklearnog oružja, pre nego što ostale nuklearne zemlje (znači SAD i SSSR) smanje svoje nuklearne potencijale, i da je preduslov

za učešće Francuske u rešavanju problema razoružanja prethodna zamena komiteta za razoružanje u Ženevi drugim organom Predložio je i osnivanje međunarodnog instituta za izučavanje pitanja razoružanja i međunarodne agencije za kontrolu satelita.

Žiskar d'Esten je dao prioritet razoružanju na planu nuklearnog oružja, naglašavajući, pri tome, značaj horizontalne neproliferacije tog oružja. Založio se da se sve zone u kojima sada nema nuklearnog oružja proglase nenuklearnim zonama i da nuklearne sile garantuju da neće upotrebiti nuklearno oružje protiv zemalja u tim nenuklearnim zonama. U pogledu konvencionalnog oružja — smatra predsednik d'Esten — problem treba rešavati u regionalnim okvirima. Predložio je održavanje evropske konferencije o razoružanju, uz učešće svih zemalja članica KEBS-a kao potpuno suverenih zemalja, tj. da se konferencija ne pretvori u pregovaranje između blokova, kao što je to, npr., slučaj u pregovorima u Beču o smanjenju naoružanja u centralnoj Evropi. Međutim, ovde treba imati u vidu da Francuska ove pregovore ograničava na ofanzivno konvencionalno naoružanje, što znači da oni ne bi obuhvatali ni nuklearno ni pomorsko naoružanje. Treba, takođe, dodati da se kod zapadnih zemalja uopšte može zapaziti naglašena zainteresovanost da se u vezi sa, kako ističu, pojačanim naoružanjem suparničkog bloka, izuzetna važnost pridaje razoružanju na planu konvencionalnog naoružanja, i to naročito u Evropi. Francuski predsednik je naglasio posebnu odgovornost dveju velikih sila za razoružanje i ukazao da je »samo na ovim dvema zemljama da zaustave trku u naoružanju«.

Kancelar Šmit je, u ime Savezne Republike Nemačke, izneo takođe, neke specifične ocene i stavove o problemu razoružanja što, očigledno, ilustruje želju SR Nemačke i za aktivnijom, sopstvenom politikom u vezi s ovim problemom. Šmit je u prvi plan istakao tezu o značaju ravnoteže vojnih snaga, i da ta ravnoteža treba da bude uspostavljena na nižem nivou naoružanja. S obzirom na to da je, po njegovom mišljenju, ravnoteža snaga u suštini nedovoljna i nesigurna, založio se za to da ona bude dopunjena političkom i ekonomskom ravnotežom, što, opet, podrazumeva eliminisanje kriznih žarišta i rešavanje ekonomskih problema sveta. Šmit se izjasnio za regionalne dogovore o razoružanju, a u pogledu detanta za njegovo proširivanje na sve oblasti sveta, tj. da se detant ne ograniči samo na Evropu. U svom govoru podneo je četiri konkretna predloga: da se nemačko iskustvo koristi za verifikaciju hemijskog oružja, a seizmičke institucije za kontrolu nuklearnih eksplozija, da se, davanjem preciznijih obaveštenja o izdacima za naoružanje, poveća poverenje

među zemljama i, najzad, da se ograniči međunarodna trgovina oružjem. Stav Savezne Republike Nemačke je da se treba realistično zalagati da se razoružanje ostvaruje »korak po korak«, a ne na osnovu nekakvog globalnog programa. Izjašnjavajući se za koncepciju neširenja nuklearnog oružja, Šmit je istovremeno podvukao da ona ne sme da bude smetnja zemljama da dođu do nuklearnih sirovina i tehnologije, tj. da koriste nuklearnu energiju u miroljubive svrhe.

Turski premijer *Edževit*, u sadržajnom i argumentovanom govoru koji se, po odlučnom zalaganju za nastavljanje politike popuštanja u svetu izdvajao od istupanja predstavnika drugih zemalja članica NATO-a, izneo niz zapaženih predloga koji, posmatrani u celini, ukazuju da premijer želi da međunarodni odnosi budu zasnovani na politici detanta, koja bi obuhvatila sve regione sveta; na merama stvarnog razoružanja i na novom međunarodnom ekonomskom poretku. Edževit se založio za tešnje kontakte i više dijaloga i poverenja među nuklearnim silama, uz aktivnu podršku međunarodne zajednice. Pledirao je da Helsinški dogovor između evropskih zemalja posluži kao praktičan primer za smanjivanje zategnutosti i u drugim delovima sveta. Da pomenemo samo neke od predloga turskog premijera: da SAD i SSSR daju primer i smanje svoje nuklearne arsenale; da zaključe sporazum o SALT-II; da se nenuklearnim zemljama garantuje adekvatna sigurnost; da se uspostave zone bez nuklearnog oružja i da velike sile poštuju sporazume o tome; da se ne sprečava da sve zemlje koriste nuklearnu energiju u miroljubive svrhe; da se uspostavi organska veza između Ženevske konferencije o razoružanju i OUN, i da se u ženevskom mehanizmu uvede rotacija članstva. Edževit se, takođe, založio da nacionalni metodi za proveru sporazuma o razoružanju postupno prerastu u međunarodni sistem verifikovanja, u čemu bi glavnu ulogu trebalo da odigra OUN, itd.

U generalnoj debati privukli su pažnju govori predstavnika i nekih drugih zapadnih zemalja. Danski premijer *Jorgensen* je, na primer, insistirao na tezi da treba povezati mere razoružanja s potrebom izgradnje novog ekonomskog poretka i smanjenja ogromnih razlika koje postoje u nivou razvijenosti između zemalja. *Premijer Islanda* je, na veoma očigledan način, izrazio ulogu i odgovornost dveju velikih sila za rešavanje problema razoružanja, naglasivši da se zadovoljavajući rezultati u domenu razoružanja ne mogu postići sve dok sve nuklearne sile, a ne samo dve angažovane u SALT — pregovorima, ne postignu sporazum o zajedničkim merama za smanjenje stokova oružja i njegovu kontrolu. Među predlozima koje je

izneo kanadski premijer *Trido*, zapaženi su oni koji se odnose na potpunu zabranu svih nuklearnih eksplozija, na obustavu probnih letova svih novih transportera strateškog oružja, na potpunu zabranu proizvodnje fisionog materijala namenjenog naoružanju i na ograničavanje, a zatim postepeno smanjivanje izdataka za nove sisteme strateškog nuklearnog oružja.

U zajedničkom saopštenju devet zemalja Evropske ekonomske zajednice koje je na Specijalnom zasedanju podneo član danske vlade *Estergard* predloženo je da Zasedanje izradi »realističan program akcije« kojim bi bile obuhvaćene, kako kratkoročne mere koje bi se mogle ostvariti za nekoliko godina, tako i dugoročniji planovi u oblasti svih vidova naoružanja. Ovim programom akcije predvidelo bi se i smanjenje vojnih izdataka u korist razvoja nedovoljno razvijenog dela sveta. U saopštenju se zemlje članice EEZ takođe izjašnjavaju za povećanje efikasnosti međunarodne mašinerije u pregovorima o razoružanju i, u tom sklopu, za veću ulogu svetske organizacije. Naglašava se, takođe, da započeti proces popuštanja zategnutosti u svetu treba da dobije svetske razmere. Zemlje članice Evropske ekonomske zajednice su pojedine stavove iz Saopštenja ponovile, u nešto drugačijoj formi, i u istupanjima svojih predstavnika u generalnoj debati, a izvestan broj zemalja je tom prilikom, iznosio i neke stavove kojih nije bilo u Saopštenju. Tako, je na primer, premijer Italije *Andreoti* u svom govoru naglasio koncepciju balansiranog nuklearnog i konvencionalnog razoružanja, smatrajući da je ravnoteža u bezbednosti moguća samo ako se u isto vreme napreduje u oba vida razoružanja. Šef španske diplomatije je posebno istakao zainteresovanost svoje zemlje da osetljivo područje Mediterana postane zona mira i saradnje, oslobođena opasnog rivalstva velikih sila i njihovog vojnog prisustva. Za istupanje britanskog premijera *Kalagana* karakteristično je da je sugerirao gotovo isključivo one mere, gde se, kao akteri u pregovorima, pojavljuju samo dve najveće sile i V. Britanija kada je reč o obustavi svih eksperimenata nuklearnim oružjem. Kalagan je predložio sastanak ministara inostranih poslova zemalja članica NATO i Varšavskog ugovora radi iznalaženja načina da se učine produktivnijim pregovori o smanjenju naoružanja u centralnoj Evropi (SOSIN) koji se vode u Beču. Japanski ministar inostranih poslova *Sunao Sonoda* nije podneo nikakve posebne konkretne predloge, tako da je i sama japanska štampa, ocenjujući njegov govor, iznela utisak da se on »nije mogao osloboditi oslanjanja na velike sile«. Nasuprot tome, stavovi Švedske, na primer, bili su bliski stavovima nesvrstanih zemalja.

Grčki premijer *Karamanlis* je posebno naglasio da se učvršćenje osećanja sigurnosti, obezbeđenje mira i procesa razoružanja može ostvariti samo u okviru Ujedinjenih nacija, i da razoružanje treba da bude univerzalno, tj. da obuhvati i nuklearno i konvencionalno oružje, a da se Ujedinjenim nacijama obezbedi značajnija i aktivnija uloga u toj oblasti.

Istupanjem svog ministra inostranih poslova *Huang Hua*, NR Kina je iznela ne samo svoje stavove o razoružanju već i o pitanjima rata i mira. Govor kineskog ministra bio je naglašeno obeležen poznatom kineskom kritikom dveju velikih sila, pri čemu je, što je u kineskim istupanjima, inače, postalo uobičajeno, bio mnogo kritičniji u odnosu na SSSR. Inače, *Huang Hua* je, polazeći od poznatih kineskih stavova u pogledu prirode i posledica eventualnog nuklearnog rata, izneo da Kina smatra da su preterane američke i sovjetske procene da, u slučaju takvog rata, našoj planeti preti opasnost totalnog uništenja. Istovremeno, kineski ministar je negirao i nazvao besmislenim tvrdnje da Kina želi da izazove novi svetski rat. *Huang Hua* je posebno naglasio da SSSR i SAD žele da zadrže vojnu supremaciju u nuklearnom domenu i Kina, upravo zbog toga, traži da se u razoružanju pođe od tih dveju sila, tj. kada one do izvesnog stepena unište stokove svog nuklearnog oružja i smanje konvencionalno naoružanje, tada bi im se i ostale nuklearne sile pridružile radi potpunog uništenja nuklearnog oružja. Smisao takvog zahteva je da se prvo uspostavi ravnoteža u stepenu naoružanja, a onda da se zajedno pređe na potpuno nuklearno razoružanje. *Huang Hua* se izjasnio za temeljitu reformu »mašinerije za razoružanje«, i to u smislu da međunarodna zajednica poseduje organ o razoružanju sastavljen od svih država u kome bi se, pod okriljem OUN, vodile debate o tom problemu. Ovaj organ bi formirao posebno telo i mašineriju za pregovore, koja mora da se oslobodi kontrole dveju velikih sila. Ponovio je poznati predlog Kine da se, u odsustvu sporazuma o neupotrebi nuklearnog oružja, sve nuklearne sile obavežu da neće pribеći tom oružju, ili pretiti njegovom upotrebom zemljama koje njime ne raspolažu. Kina se takođe založila i za razoružanje u domenu konvencionalnog oružja, naglašavajući da je to stvar »povećane hitnosti«. Podržala je nastojanja da se sredstva koja bi se oslobodila smanjivanjem razoružanja kanališu za potrebe zemalja u razvoju. Uopšte uzevši, u pregledu ocene uzroka trke u naoružanju, odsustva pozitivnih rezultata u dosadašnjim pregovorima o razoružanju, odricanja od upotrebe nuklearnog oružja od strane nuklearnih zemalja, potrebe za menjanje mašinerije za pregovore o razoružanju i jačanje pri tome uloge OUN, stavovi Kine su slični stavovi nesvr-

tanih zemalja. U govoru Huang Hua je pomenuta i poznata kineska teza o neminovnosti sukoba između dve velike sile. Govoreći o tome izneo je mišljenje da je verovatnije da će one taj rat voditi konvencionalnim oružjem. Najzad, vredi pomenuti i to da govor kineskog ministra, posmatran u celini, stvara utisak da je Kina svoja tumačenja o razoružanju i drugim problemima današnjeg sveta u prvom redu usmerila ka nesvrstanim i ostalim zemljama u razvoju, iako je kineska fatalistička tvrdnja o neminovnosti svetskog rata odudarala od stavova i očekivanja koje su te zemlje iznosile.

Iako su i Kina i Francuska postavile izvesne uslove za svoje uključivanje u proces iznalaženja puteva ka razoružanju, ipak i takva njihova spremnost je od velikog i višestrukog značaja. Većina uslova koje postavljaju podudara se za zahtevima za izmenu okolnosti pod kojima se sada traže ti putevi; a izmenu tih okolnosti zahteva veoma veliki broj zemalja, među kojima prvenstveno nesvrstane zemlje.

Nesvrstane zemlje su bile ne samo inicijatori održavanja nego i nosilac rada Specijalnog zasedanja o razoružanju. Svojom aktivnošću u pripremama, kao i istupanjima u generalnoj debati na ovom istorijskom skupu, najveći koji je ikada održan o problemu razoružanja, one su dale izvanredno veliki doprinos naporima koji se čine za otvaranje procesa razoružanja. Na sastanku Koordinacionog biroa pokreta nesvrstanih zemalja, koji je održan u Havani neposredno pre Specijalnog zasedanja, nesvrstane zemlje su se, pored ostalih poslova koje su obavile u vezi sa predstojećim ministarskim sastankom nesvrstanih zemalja u Beogradu, dogovorile, u skladu sa zaključcima usvojenim na V konferenciji na vrhu nesvrstanih zemalja u Kolombu i o ciljevima za koje će se zalagati na Specijalnom zasedanju u Njujorku. Ovaj dogovor je dalje razrađen i bliže određen na vanrednom sastanku ministara inostranih poslova i šefova delegacija svih članica Pokreta nesvrstanih zemalja i zemalja posmatrača, održanom 29. maja u sedištu Ujedinjenih nacija.

Istupanje predstavnika nesvrstanih zemalja odvijalo se, u suštini, na osnovu i u okviru pomenutih dogovora. Nesvrstane zemlje su na sastanku 29. maja, pored ostalog, postigle saglasnost i o sledećim stavovima: da se mir, bezbednost i popuštanje zategnutosti ne mogu zasnivati na politici tzv. ravnoteže snaga, podeli na blokove i trci u naoružanju; da Ujedinjene nacije treba da imaju prvorazrednu ulogu u procesu razoružanja i da je, u tom smislu, neophodno prilagoditi mašineriju za diskusije i pregovore o razoružanju; da treba bezuslovno ukloniti sve vojne baze sa kolonijalnih i nesamoupravnih teri-

torija; omogućiti korišćenje nuklearne energije za razvoj svih zemalja; obustaviti istraživanja, eksperimente i proizvodnju nuklearnog oružja; smanjiti, a zatim, potpuno eliminisati postojeće stokove nuklearnog oružja; postići da se nuklearne sile odreknu upotrebe tog oružja; doneti mere protiv razvijanja proizvodnje i protiv upotrebe ostalih oružja za masovno uništavanje i tsl.

Pomenuti dogovori sadržavali su i zajedničke stavove o vrlo oštroj osudi izraelskog eskaliranja u trci u naoružavanju i planova Južnoafričke Republike da se domogne nuklearnog oružja. Takođe, iz ovih dogovora su proistekle i usaglašene ocene da je došlo do opasnog obnavljanja hladnoratovskih tendencija, što se, pored ostalog, izražava i u pojačanoj trci u naoružavanju. Iz takve ocene međunarodne situacije prirodno su proistekle i obaveze nesvrstanih zemalja da se istrajno zalažu za produbljivanje i proširivanje procesa detanta koji bi trebalo da obuhvati, kako sve oblasti sveta, tako i sve oblasti međunarodnih odnosa, kao i za rešavanje ključnih međunarodnih problema, uz ravnopravno učešće svih država. Uz sve ove i slične druge stavove i ocene, u dogovorima je reafirmisano i legitimno pravo naroda na oružanu borbu za nacionalno oslobođenje.

Dajući inicijativu za Specijalno zasedanje o razoružanju, tj. stavljajući problem razoružanja u fokus međunarodnih odnosa i prilazeći mu sa gore izložene platforme, nesvrstane zemlje su najadekvatnije odgovorile zahtevima i težnjama ogromne većine međunarodne zajednice. One su, nesumnjivo, bolje nego druge zemlje, uvidele značaj rešavanja problema razoružanja za međunarodne odnose u celini, a posebno za pitanje mira, bezbednosti i unapređenja ravnopravne međunarodne saradnje.

Nesvrstane zemlje su potvrdile zrelost, odgovornost i vitalnost svog pokreta i činjenicom što nisu dozvolile da razlike, koje, prvenstveno iz objektivnih, a u manjoj meri i iz subjektivnih razloga, postoje među njima u vezi sa pojedinim pitanjima, skrenu diskusiju sa prioriternih tema razoružanja. Ovakva doslednost je omogućila da se nesvrstane zemlje, udruženim snagama, založe za donošenje realističnih i efikasnih mera u oblasti razoružanja, tj. da i ovom prilikom potvrde da je Pokret nesvrstanih zemalja — kako je to na zasedanju rekao alžirski ministar *Buteflika* — »dinamična snaga koja se dokazala u svim krupnijim događajima«. Imajući ovu doslednost u vidu, *predstavnik Šri Lanke* je, s pravom, istakao da Specijalno zasedanje treba da bude prekretnica u naporima čovečanstva da se oslobodi pretnje od uništenja, ili, kako je to u svom govoru na zase-

danju istakao indijski premijer, *Desaj*, da od Specijalnog zasedanja »u interesu opstanka« treba da se začne svetski pokret za ukidanje rata.

Indija, jedan od osnivača pokreta nesvrstanih zemalja, kao i pre nje Alžir, Šri Lanka i druge nesvrstane zemlje, istupila je sa konkretnim predlogom o tome kako treba načelno prići i po kom redosledu rešavati problem razoružanja. Imajući u vidu da se Specijalno zasedanje održava u »kritičnom periodu istorije sveta«, premijer *Desaj* je posebno podvukao principe postupnosti, nediskriminacije, odsustva monopola i preferencijalnog tretmana, ističući, istovremeno, šta je, sa stanovišta tih principa, prihvatljivo a šta nije. Indijski premijer je, kao uostalom i sve druge nesvrstane zemlje, dao prioritet razoružanju na planu nuklearnog oružja, pozvao je da se ceo svet proglasi zonom bez nuklearnog oružja, a prvi koraci u tome pravcu bili bi sledeći:

- donošenje deklaracije da se mora staviti van zakona korišćenje nuklearne tehnologije za vojne ciljeve;

- kvalitativno i kvantitativno ograničavanje nuklearnog naoružanja i hitno zamrzavanje sadašnjih stokova nuklearnog oružja pod međunarodnom kontrolom;

- sastavljanje kalendara, koji ne bi bio duži od jedne decenije, za postupno smanjivanje stokova nuklearnog oružja, sve dok se to oružje potpuno ne eliminiše;

- zaključenje sporazuma o potpunoj zabrani svih eksperimenata nuklearnim oružjem, uz uspostavljanje kontrole o sprovođenju tog sporazuma u život.

Premijer *Desaj* je, u vezi s ovim predlozima, takođe naglasio — kao što su to učinili i mnogi drugi predstavnici nesvrstanih zemalja — da nikakav plan za mir i razoružanje ne može uspeti ako se sve što taj plan predviđa ne poveže sa stvaranjem novog, pravičnijeg, međunarodnog ekonomskog poretka. U ovom smislu je i njegov predlog da se deo sredstava, koja bi se oslobodila razoružanjem, upotrebi za potrebe ubrzanja razvoja nedovoljno razvijenih delova sveta. U vezi sa ovim predlogom *Desaja*, a i mnogim drugim koji su po smislu identični, treba imati u vidu da je i celokupna aktivnost nesvrstanih zemalja u sazivanju i pripremanju ovog specijalnog zasedanja imala ogromnu mobilizatorsku snagu, pored ostalog, i zato što Specijalno zasedanje i zalaganje nesvrstanih zemalja na njemu doprinose stvaranju boljih uslova za brži ekonomski razvoj nedovoljno razvijenih zemalja.

Povezanost problema mira i razvoja bila je na zasedanju, takođe, svestrano osvetljena. Da pomenemo, samo primera radi, sledeću

konstataciju *predstavnik Nikaragve*: »Kao što se unutrašnji mir ne može obezbediti bez socijalnog mira, tako i mir u svetu ne može da bude stabilan dok se održava tako velika neravnoteža u bogatstvu i stepenu razvijenosti država«.

Predstavnici nesvrstanih zemalja izneli su u svojim govorima i poglede na političke motive, tj. suštinu sadašnje trke u naoružavanju. Ta trka između velikih sila je, razumljivo, protumačena kao želja za dominacijom, a u okviru toga posebno i kao specifična politika sile i pritiska prema zemljama u razvoju. Lokalne pojave militarizacije, koje su, što se tiče osnovnih pobuda, slične pomenutoj trci u naoružanju, takođe su oštro osuđene. Vidne mete ovakvih osuda su bili Izrael i Južnoafrička Republika zbog eskaliranja trke u naoružavanju i, unutar toga, posebno zbog nastojanja da dođu u posed nuklearnog oružja, u kom cilju te dve zemlje i međusobno sarađuju.

Na Specijalnom zasjedanju o razoružanju, podneti su od strane niza nesvrstanih zemalja i predlozi o stvaranju nenuklearnih zona u području Indijskog okeana, na Bliskom istoku, u Africi i drugim oblastima sveta, zatim o ukidanju stranih vojnih baza u Africi i povlačenju stranih trupa sa njenog tla, o zabrani proizvodnje neutronskog oružja, kao i niz drugih.

Nesvrstane zemlje su na ovom zasjedanju bile jednodušne u stavu da Organizacija ujedinjenih nacija mora imati centralnu ulogu u procesu razoružanja. Polazeći od ovoga, nesvrstane zemlje su dale i više sasvim određenih predloga kako takvu ulogu treba ostvariti, a jedan od predloga u tome smislu bio je da treba institucionalizovati Specijalna zasjedanja Generalne skupštine o razoružanju.

III

Sumirajući i ocenjujući generalnu debatu na Specijalnom zasjedanju GS OUN o razoružanju treba odmah podvući da je ona ne samo u potpunosti potvrdila opravdanost njegovog sazivanja, već je, na najočigledniji način, pokazala da je Zasjedanje u današnjim međunarodnim uslovima bilo krajnje neophodno. U govorima delegata analizirani su svi aspekti problema razoružanja i jasno i ubedljivo istaknute ogromne opasnosti po celu međunarodnu zajednicu od besomučne trke u naoružavanju. S druge strane, istupanja predstavnika 126 zemalja ostavila su utisak — uprkos retkih disonantnih tonova — da je međunarodna zajednica spremna i sposobna da nađe rešenje i za ovaj životni problem savremenog sveta.

Na Zasedanju je afirmisana ocena, na kojoj inače odavno insistiraju nesvrstane zemlje, da su problemi razoružanja i bezbednosti direktno povezani i međusobno uslovljeni. Drugim rečima, da više oružja ne znači i veći stepen bezbednosti u svetu, nego, obrnuto — da bi manje naoružanja značilo manju opasnost od rata, a time i veću bezbednost za svakoga člana međunarodne zajednice. U istom smislu potvrđena je i istina da tzv. »ravnoteža snaga« koja se već decenijama ostvaruje kroz trku, koju karakteriše brzi kvalitativni i kvantitativni rast nuklearnog i drugog oružja, nikako ne povećava sigurnost da neće doći do apokaliptičnog nuklearnog rata.

Polazeći od ovakvih shvatanja zemlje članice UN su u istupanjima svojih predstavnika iznele niz predloga za zaustavljanje trke u naoružavanju i za otpočinjanje procesa razoružanja, uz odgovarajuću međunarodnu kontrolu. Iako je između pojedinih predloga bilo manjih ili većih razlika, zavisno od političkog opredeljenja i pripadnosti zemalja koje su ih podnosile, ipak je u tim istupanjima jasno izražen stav da u budućnosti pregovori o razoružanju treba da dovedu do stvarnih rezultata, što do sada nije bio slučaj i za što, prema mišljenju ogromne većine zemalja učesnica, u prvom redu odgovornost snose dve velike sile. Da bi se ovo ostvarilo, odnosno da bi se postigli prvi, realni koraci u razoružanju, ubedljiva većina zemalja se izjasnila za stvaranje efikasnijeg međunarodnog mehanizma putem koga bi se planiralo razoružanje i vodili produktivni pregovori o merama razoružanja koje bi dovele do pozitivnih, konkretnih rezultata, a u celom ovom postupku bila bi obezbeđena primarna uloga OUN. To u suštini znači da bi bilo obezbeđeno učešće cele međunarodne zajednice u formiranju politike i utvrđivanju i sprovođenju mera razoružanja. Međutim, u generalnoj debati ispoljene su razlike u tome kakvu konkretnu ulogu treba da ima OUN. Na primer, SAD i SSSR nisu, do sada, pokazale dovoljno spremnosti da odstupe od svog monopolističkog položaja u rešavanju problema razoružanja, odnosno, da prihvate ulogu OUN onakvu kakvu većina zemalja članica predlaže.

U vezi sa pomenutom potrebom za univerzalnošću i većom efikasnošću mehanizma za vođenje pregovora o razoružanju, pored postignute saglasnosti da se Prvi komitet GS OUN ubuduće isključivo bavi pitanjem razoružanja i međunarodne bezbednosti, predstavnici većine zemalja u toku debate iznosili su i mišljenje da treba demokratizovati postojeću ženevsku pregovaračku mašineriju za razoružanje, koja je do sada funkcionisala van sistema OUN. Osnovni smisao ove demokratizacije bio bi da se stvore uslovi da u radu

Zenevske konferencije Komiteta za razoružanje učestvuju, na osnovama pune ravnopravnosti, sve nuklearne zemlje, što do sada, kao što je poznato, nije bio slučaj. Obezbeđivanje univerzalnosti u pregovorima o razoružanju imao je za cilj i predlog iznet u generalnoj debati da se obnovi »Komisija UN za razoružanje« o čijem je stvaranju doneta odluka još pre dvadesetak godina, a koja se do sada nije sastala.

Razoružanje u oblasti nuklearnog oružja je na Specijalnom zasjedanju ocenjeno kao primarna potreba. Gotovo svi govornici su naglašavali da upravo sa nuklearnim oružjem treba otpočeti proces razoružanja, a to je i razumljivo ako se ima u vidu stepen opasnosti koje od tog oružja preti svetu. Što se tiče mogućnosti širenja nuklearnog oružja na zemlje i regione koje ga sada još ne poseduju ili u njima nije stacionirano, u debati je isticano da bi to značilo povećanje zategnutosti u dotičnim regionima, pa i u svetskim razmerama, što bi, opet, povećavalo i opasnost od eventualne upotrebe tog oružja. Ali, istovremeno je nedvosmisleno istaknuto da prihvaćena politika neširenja nuklearnog oružja na zemlje koje ga do sada ne poseduju ne sme da vodi, u bilo kojoj formi, diskriminaciji pojedinih zemalja u pogledu korišćenja nuklearne energije u miroljubive svrhe.

Iako je zaustavljanju i zatim smanjivanju trke u nuklearnom naoružanju dat prioritet, odgovarajuća pažnja je posvećena i potrebi razoružanja na planu tzv. konvencionalnog oružja, na koje se, inače, prema tvrđenju koja su se čula i na Zasedanju, troši veći deo sume od 400 milijardi dolara koju svet godišnje daje na naoružanje. Preovladalo je shvatanje da u okviru mera za razoružanje treba, u svakom slučaju, predvideti i one kojima bi se otpočeo proces razoružanja i na planu konvencionalnog oružja.

Povezanost problema razoružanja i ekonomskog razvoja sveta je na Specijalnom zasjedanju u punoj meri afirmisana. Ni jedna od delegacija nije ni pokušala da ospori stav, koji odavno zastupaju nesvrstane zemlje, da bi sredstva koja bi se dobila od dogovorenog smanjivanja naoružanja trebalo, bar delimično, upotrebiti za ubrzanje društveno-ekonomskog razvoja nedovoljno razvijenog dela sveta.

Zasedanje je u potpunosti podržalo stav o hitnoj potrebi rešavanja problema razoružanja. U vezi s ovim valja napomenuti da su predstavnici dveju velikih sila izneli neke stavove koji, najblaže rečeno, nisu delovali ohrabrujuće. Iako su se mogli uočiti i neki novi, pozitivni elementi u istupanjima glavnih velikih sila, bilo je u njima najviše starih, blokovskih, u kojima su došli do izražaja kako težnja

da se očuvaju monopolističke privilegije, tako i međusobno rivalstvo koje, na žalost, i dalje pothranjuje trku u naoružavanju a bezbednost traži u ravnoteži snaga — uvek na višem, opasnijem nivou.

Ilustrativna je, u vezi sa ovim, izjava zamenika sovjetskog ministra inostranih poslova Georgija Konjienka u Moskvi povodom Specijalnog zasedanja. On je, pored ostalog, rekao da, prema sovjetskim ocenama, »dosadašnji tempo dogovaranja o razoružanju zaostaje za tempom trke u naoružavanju i da se u nekim oblastima dolazi do »granice« iza koje kontrola više neće biti moguća, a samim tim biće nerealni sporazumi o bilo kakvim ograničenjima«. Američki potpredsednik Mondejl, nije mogao da ne pomene da u treći u naoružavanju »nema sumnje da i iracionalne snage imaju neku ulogu«. Uopšte uzevši, uočljiva je bila nepodudarnost nekih stavova o razoružanju velikih sila, i uopšte njihovog ponašanja u vezi s tim, sa činjenicama koje su i same prisiljene da priznaju. Mnoge zemlje već duže vremena ukazuju na opasnost da će, ako se odmah ne pristupi smanjivanju nivoa razoružanja, sutra to biti mnogo teže, ili nemoguće.

Dosadašnji tok Specijalnog zasedanja je nesumnjivo snažno potvrdio značajnu ulogu pokreta nesvrstanih zemalja u rešavanju ključnih međunarodnih problema, među koje spada svakako i problem razoružanja, i to kao ravnopravnog i u odnosu na sve vojno-političke grupacije potpuno nezavisnog faktora. Zasedanje je, takođe, potvrdilo i ispravnost stavova koje su nesvrstane zemlje do sada dosledno zastupale u vezi sa problemom razoružanja, kako u toku priprema za ovo Specijalno zasedanje do koga je i došlo na njihovu inicijativu, koju je u Kolombu pokrenuo Predsednik Tito, tako i u svakoj drugoj prilici kada je na dnevnom redu međunarodnih foruma i skupova bio ovaj ključni međunarodni problem. Bitna karakteristika istupanja predstavnika nesvrstanih zemalja je i u tome što ona sadrže zalaganje za dovoljno širok, ali istovremeno i realističan program razoružanja, koji bi zadovoljio potrebe cele međunarodne zajednice.

Međutim, na Zasedanju je bilo i drugih prilaza kao, na primer, da treba sačiniti nekakav, da ga uslovno nazovemo »mini program«, koji bi se uglavnom sveo na obustavu eksperimenata nuklearnim oružjem i podršku u pregovorima o »Saltu II« i bečkim pregovorima o smanjenju vojnih efektivâ u Evropi, koji se već nekoliko godina bez uspeha vode između dva bloka. Ovakve tendencije su, istina, bile malobrojne, ali вреди na njih ukazati kao na izraze današnje podeljenosti sveta na blokove i postojanje tendencija blokovskog nadmetanja i dominacije.

Značaj generalne debate je svakako i u tome što je potvrdila da je problem razoružanja danas neposredno najvažniji u međunarodnim odnosima, te da kao takav, zaslužuje prioritetsku pažnju i napore. Upravo zbog takve njegove prirode i važnosti treba ga uvek sagledavati u tesnoj povezanosti sa drugim značajnim međunarodnim problemima, tj. sa aktuelnom međunarodnom političkom i ekonomskom problematikom u celini, na koju stanje toga problema u velikoj meri direktno utiče. Ovakav prilaz koji se, nema sumnje, već afirmisao, trebalo bi da ima za rezultat da ovo specijalno zasedanje bude prekretnica u rešavanju problema razoružanja, a time i da snažno utiče na poboljšanje međunarodne situacije u celini.

U ovako kratkom prikazu nemoguće je obuhvatiti sve stavove i brojne, konkretne predloge koje su sa tribine UN iznosili predstavnici mnogih zemalja. Svi oni zajedno dali su osnovni pozitivan ton generalnoj debati i treba očekivati da će se to odraziti i u dokumentima Specijalnog zasedanja, kao i uopšte u budućem radu međunarodne zajednice u oblasti razoružanja.

Posebno obeležje dalo je ovom zasedanju učešće preko 1500 predstavnika nevladinih organizacija. Njihovi delegati govorili su u generalnoj debati, što je novina u praksi Generalne skupštine. To je, nema sumnje, izraz rastućeg ubeđenja u svetu da problem razoružanja ne bi trebalo da bude samo stvar vlada i drugih zvaničnih državnih institucija, već da na njegovo rešavanje mogu i moraju da utiču i mnoge društvene organizacije, pa i pojedinci. Težnja sveta za mirom, bezbednošću i ravnopravnom međunarodnom saradnjom je velika moralna snaga i treba se nadati da će ona sve jače uticati na odgovorne činioce u međunarodnim odnosima.

Na kraju, treba pomenuti da su mnoge delegacije odale dužno priznanje Jugoslaviji i posebno Predsedniku Titu za pionirsku i neumornu aktivnost u sazivanju i pripremanju Specijalnog zasedanja, kao i uopšte za dugogodišnje dosledno i konstruktivno zalaganje u prilog mira, bezbednosti i unapređenja ravnopravnih međunarodnih odnosa.

Poruka Predsednika Tita Specijalnom zasedanju snažno je odjeknula u svetu kao apel svim zemljama da se konačno krene napred u oblasti razoružanja. Reči iz poruke Predsednika Tita da »od naših odluka i od njihove primjene zavisi hoće li čovječanstvu biti omogućen, ili nasilno uskraćen i ugrožen, onaj razvitak koji je danas postao historijska neophodnost i jedini put ka opštoj sigurnosti i napretku ljudskog roda«, jasno ukazuju na značaj ovog specijalnog zasedanja za otvaranje procesa rešavanja jednog od ključnih problema savremenog sveta — problema razoružanja.